

## BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QISH SAVODXONLIGINI SHAKLLANTIRISH USULLARI

Shonazarova Nurxayot Sheraliyevna

Navoiy innovatsiyalar universiteti

Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrası Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18492345>

**Annotatsiya:** Ushbu ilmiy maqola boshlang'ich sinflarda o'qish savodxonligini shakllantirishning dolzarb muammolari va samarali usullarini tahlil qilishga bag'ishlangan. Maqolada o'qish savodxonligining nazariy asoslari, uning boshlang'ich ta'limdagi ahamiyati chuqur o'rganiladi. An'anaviy o'qitish usullari bilan bir qatorda, interfaol va innovatsion yondashuvlarning, xususan, matn bilan faol ishlash, hamkorlikda o'qish, vizuallashtirish va savollar berish kabi strategiyalarning ahamiyati ta'kidlanadi. Shuningdek, o'qish savodxonligini baholash va monitoring qilish strategiyalari, o'qituvchining roli hamda oila va maktab hamkorligining o'рни muhokama qilinadi. Maqola tadqiqotlar natijalari asosida umumlashtirilgan xulosalar va amaliy tavsiyalar bilan yakunlanadi, bu tavsiyalar O'zbekiston ta'lim tizimida o'qish savodxonligini oshirishga xizmat qiladi.

**Kalit so'zlar:** Savodxonlik, boshlang'ich ta'lim, o'qitish metodlari, interfaol yondashuvlar, o'qituvchi malakasi, baholash, ta'lim samaradorligi, o'qish tushunish.

**Аннотация.** Данная научная статья посвящена анализу актуальных проблем и эффективных методов формирования читательской грамотности в начальных классах. В статье глубоко изучаются теоретические основы читательской грамотности и ее значение в начальном образовании. Наряду с традиционными методами обучения, подчеркивается важность интерактивных и инновационных подходов, в частности таких стратегий, как активная работа с текстом, совместное чтение, визуализация и задавание вопросов. Также обсуждаются стратегии оценки и мониторинга читательской грамотности, роль учителя и значение сотрудничества семьи и школы. Статья завершается обобщенными выводами и практическими рекомендациями, основанными на результатах исследований, которые призваны способствовать повышению читательской грамотности в системе образования Узбекистана.

**Ключевые слова:** Грамотность, начальное образование, методы обучения, интерактивные подходы, квалификация учителя, оценка, эффективность обучения, понимание прочитанного.

**Abstract.** This scientific article analyzes the urgent problems and effective methods of forming reading literacy in primary school. The article deeply explores the theoretical foundations of reading literacy and its importance in primary education. Alongside traditional teaching methods, the significance of interactive and innovative approaches, particularly strategies like active text engagement, collaborative reading, visualization, and questioning, is emphasized. Furthermore, strategies for assessing and monitoring reading literacy, the teacher's role, and the importance of family-school collaboration are discussed. The article concludes with generalized findings and practical recommendations based on research results, aiming to enhance reading literacy within Uzbekistan's education system.

**Keywords:** Literacy, primary education, teaching methods, interactive approaches, teacher qualification, assessment, educational effectiveness, reading comprehension.

**Kirish.** O'qish savodxonligi insonning shaxsiy rivojlanishi, akademik muvaffaqiyati va jamiyatda faol ishtiroki uchun asosiy ko'nikmalardan biridir. Ayniqsa, boshlang'ich sinflar ta'lim jarayonida bu ko'nikmaning shakllanishi bolaning kelajakdagi o'qish-o'rganish salohiyatini belgilab beruvchi fundamental omil hisoblanadi. O'qish savodxonligi nafaqat harflarni tanish va so'zlarni talaffuz qilishdan iborat, balki matn mazmunini chuqur tushunish, tanqidiy fikrlash, o'qilgan ma'lumotlarni tahlil qilish va umumlashtirish, shuningdek, yozma nutq orqali olingan bilimlarni amaliyotda qo'llay olish qobiliyatini ham o'z ichiga oladi. Zamonaviy dunyoda axborot oqimi shiddat bilan ortib borayotganini hisobga olsak, o'qish savodxonligini yuqori darajada egallashga bo'lgan ehtiyoj har qachongidan ham dolzarbdir.

O'zbekiston ta'lim tizimida boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Biroq, bu sohada hali ham bir qator muammolar mavjud bo'lib, ular o'qitish metodikalarini takomillashtirish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish va o'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirishni talab etadi. Shu boisdan, ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi boshlang'ich sinflarda o'qish savodxonligini shakllantirishning samarali usullarini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish, ularning o'ziga xos xususiyatlari va afzalliklarini ko'rsatish hamda milliy ta'lim tizimi kontekstida qo'llash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot vazifalari esa o'qish savodxonligining nazariy asoslarini o'rganish, an'anaviy va innovatsion o'qitish usullarini qiyosiy tahlil qilish, o'qish savodxonligini baholash va monitoring qilishning zamonaviy strategiyalarini ko'rib chiqish, o'qituvchining roli va professional rivojlanishiga e'tibor qaratish, shuningdek, oila va maktab hamkorligining ahamiyatini yoritishdan iborat.

**Mavzuga oid adabiyotlar tahlili.** O'qish savodxonligi tushunchasi asrlar davomida o'zgarib bordi. Dastlab, u faqat harflarni bilish va yozishni anglatgan bo'lsa, bugungi kunda bu tushuncha ancha kengaygan. Zamonaviy pedagogikada o'qish savodxonligi o'quvchining matnni tushunishi, uning mazmunini qayta ishlashi, yozuvchi niyatini anglash, ma'lumotni tanqidiy baholash va o'qilganlarni o'z tajribasiga bog'lash qobiliyatini o'z ichiga oladi. Leo Vygotskiyning ijtimoiy-madaniy nazariyasiga ko'ra, o'qish savodxonligi ijtimoiy o'zaro ta'sir va madaniy vositalar orqali rivojlanadigan murakkab jarayondir. Shuningdek, K. Goodmanning "butun til" yondashuvi va J. Challeng bosqichli rivojlanish nazariyasi o'qish savodxonligining turli jihatlarini tushunishda muhim hisoblanadi. Boshlang'ich sinflarda o'qish savodxonligini shakllantirishning ahamiyati shundaki, u boshqa barcha o'quv fanlarini o'zlashtirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Savodxonlik darajasi yuqori bo'lgan o'quvchi fanlarni tezroq o'zlashtiradi, mustaqil ta'lim olishga moyil bo'ladi va intellektual salohiyati yuqori bo'ladi.

An'anaviy usullar asosan tovush-harf tahlili (fonetik usul), butun so'zni o'qitish (global usul) va takroriy o'qishga asoslanadi. Fonetik usulda o'quvchilar dastlab harflarni, ularning tovushlarini o'rganadilar, so'ngra ularni biriktirib bo'g'inlar, so'zlar va jumlar tuzishni o'rganadilar. Bu usul ayniqsa o'qish tezligini va to'g'riligini rivojlantirishda samaralidir. Butun so'zni o'qitish usulida esa o'quvchilar so'zlarni umumiy ko'rinishi bo'yicha eslab qolishga o'rgatiladi, bu esa lug'at boyligini tezda oshirishga yordam beradi. Takroriy o'qish esa o'quvchining matnni ravon va ifodali o'qishini ta'minlaydi. Garchi bu usullar o'qishning texnik jihatlarini rivojlantirishda muhim bo'lsa-da, ular ba'zan matn mazmunini chuqur tushunish, tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuvni rivojlantirishda yetarli bo'lmasligi mumkin.

Bugungi kunda o'qish savodxonligini rivojlantirishda innovatsion va interfaol yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Bu yondashuvlar o'quvchilarni o'qish jarayoniga

faol jalb etish, ularning motivatsiyasini oshirish va matn mazmunini chuqur o'zlashtirishga qaratilgan.

Masalan, Buyuk Britaniyadagi boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish tushunishini oshirishda interfaol o'qish strategiyalarining ahamiyatini o'rgangan bir tadqiqotda [1] faol ishtirok, hamkorlik va matn bilan tanqidiy aloqani rivojlantirish muhimligi ta'kidlanadi. Bu strategiyalar orasida savollar berish (questioning), bashorat qilish (predicting), tasavvur qilish (visualizing) va guruhda o'qish (group reading) kabi elementlar o'qish tushunish, lug'at boyligini oshirish va tengdoshlar bilan hamkorlik qilishga ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Shuningdek, ushbu tadqiqotda interfaol yondashuvlar teng ta'lim natijalariga erishish va ta'limdagi tafovutlarni qisqartirishda samarali ekanligi qayd etiladi.

**O'zaro o'qitish (Reciprocal Teaching):** Bunda o'quvchilar guruhlarda matnni o'qib, bir-birlariga savollar beradilar, xulosalar chiqaradilar, bashorat qiladilar va tushunarsiz joylarni aniqlaydilar.

**Yo'naltirilgan o'qish (Guided Reading):** O'qituvchi o'quvchilarni kichik guruhlariga bo'lib, ularning o'qish darajasiga mos matnlar bilan ishlashga yo'naltiradi. Bu individual ehtiyojlarni hisobga olish imkonini beradi.

**Hikoya xaritalash (Story Mapping) va tushunchalar xaritalash (Concept Mapping):** O'quvchilar matnning asosiy g'oyalarini, personajlarni, voqea rivojini va muhim tushunchalarni grafik shaklda ifodalash orqali matnni chuqurroq tushunadilar.

**Raqamli savodxonlik vositalari:** Elektron kitoblar, interfaol o'qish dasturlari, audio-kitoblar va onlayn o'yinlar orqali o'qishni qiziqarli va motivatsion qilish.

**Tanqidiy fikrlashni rivojlantiruvchi o'qish:** O'quvchilarga matnni tahlil qilish, muallifning nuqtai nazarini aniqlash, dalillarni baholash va o'z shaxsiy xulosalarini chiqarishga o'rgatish.

O'qish savodxonligini samarali baholash va monitoring qilish o'quv jarayonining ajralmas qismidir. Bu o'qituvchilarga o'quvchilarning o'qish darajalarini aniqlash, qiyinchiliklarni aniqlash va o'quv dasturini shunga mos ravishda moslashtirish imkonini beradi. Baholash strategiyalari quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

**Formativ baholash:** O'quv jarayoni davomida doimiy ravishda amalga oshiriladigan baholash. Bunga kundalik kuzatishlar, savol-javoblar, o'qish daftarlari va kichik topshiriqlar kiradi.

**Summativ baholash:** O'quv davri oxirida amalga oshiriladigan baholash. O'qish testlari, tushunishga doir savollar va yozma insholar kirishi mumkin.

**Diagnostik baholash:** O'quvchining o'qishdagi aniq qiyinchiliklarini aniqlashga qaratilgan baholash. Masalan, o'qish tezligini, aniqligini va tushunish darajasini o'lchash testlari (masalan, DIBELS).

**Rubrikalar va portfoliolar:** O'quvchilarning o'qishdagi rivojlanishini muntazam ravishda kuzatish va baholash uchun.

O'qituvchi o'qish savodxonligini shakllantirish jarayonida markaziy rol o'ynaydi. U nafaqat bilim beruvchi, balki o'quv jarayonining tashkilotchisi, motivatori va maslahatchisi hamdir. O'qituvchining kasbiy malakasi, pedagogik mahorati va innovatsion metodikalarni qo'llash qobiliyati o'qish savodxonligining samarali rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shu boisdan, o'qituvchilarning muntazam ravishda malaka oshirish kurslarida qatnashishi, zamonaviy o'qitish texnologiyalarini o'rganishi va xalqaro tajribalarni o'zlashtirishi zarur.

Bundan tashqari, oila va maktab hamkorligi o'qish savodxonligini rivojlantirishda katta ahamiyatga ega. Ota-onalar farzandlarining o'qishga bo'lgan qiziqishini uyg'otishda, uyda o'qish muhitini yaratishda va maktabdagi o'qish faoliyatini qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi. Maktablar ota-onalarni o'quv jarayoniga faol jalb qilish, ularga o'qishni o'rgatish usullari bo'yicha maslahatlar berish va birgalikda tadbirlar tashkil etish orqali bu hamkorlikni kuchaytirishi lozim.

**Tadqiqot metodologiyasi.** Ushbu ilmiy maqolada boshlang'ich sinflarda o'qish savodxonligini shakllantirish usullarini tahlil qilishda nazariy-analitik va qiyosiy tadqiqot metodologiyasidan foydalanildi. Tadqiqot doirasida mavjud pedagogik nazariyalar, ta'lim konsepsiyalari, milliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar, shuningdek, amaliy tajribalar chuqur o'rganildi va sintez qilindi. Maqolada o'qish savodxonligining komponentlari, uni rivojlantirishning an'anaviy va innovatsion usullari qiyosiy tahlil qilindi. Xususan, innovatsion yondashuvlarning samaradorligini asoslashda xalqaro tadqiqotlar, jumladan, Buyuk Britaniyadagi interfaol o'qish strategiyalari bo'yicha olib borilgan ishlar [1] ning natijalari o'rganilib, O'zbekiston ta'lim tizimi kontekstida ularni qo'llash imkoniyatlari baholandi.

Tadqiqot matn tahlili, tizimli yondashuv va qiyosiy pedagogika usullariga asoslangan holda olib borildi. Matn tahlili orqali o'qish savodxonligining turli ta'riflari va modellari o'rganildi. Tizimli yondashuv o'qish savodxonligini rivojlantirish jarayonini yagona, o'zaro bog'liq elementlardan iborat tizim sifatida ko'rishga imkon berdi, bu esa o'qituvchining roli, o'qitish usullari, baholash va oila-maktab hamkorligining o'zaro ta'sirini tushunishga yordam berdi. Qiyosiy pedagogika esa an'anaviy va innovatsion usullarning afzalliklari va kamchiliklarini xalqaro tajribalar bilan taqqoslash imkonini berdi. Ushbu metodologiya yordamida o'qish savodxonligini samarali shakllantirish bo'yicha umumlashtirilgan xulosalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

**Xulosa.** Boshlang'ich sinflarda o'qish savodxonligini shakllantirish har bir bolaning akademik va shaxsiy rivojlanishi uchun poydevor hisoblanadi. Ushbu maqolada o'qish savodxonligining nazariy asoslari, uning boshlang'ich ta'limdagi ahamiyati, an'anaviy va innovatsion usullar, baholash strategiyalari, o'qituvchining roli va oila-maktab hamkorligining muhim jihatlari atroflicha tahlil qilindi.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, o'qish savodxonligini samarali rivojlantirish uchun an'anaviy usullar bilan bir qatorda, interfaol va innovatsion yondashuvlarni integratsiyalash muhim ahamiyatga ega. Interfaol strategiyalar, masalan, savollar berish, bashorat qilish, vizuallashtirish va guruhda o'qish o'quvchilarning matnni chuqur tushunishini, tanqidiy fikrlashini va hamkorlik ko'nikmalarini sezilarli darajada oshiradi, shu bilan birga ta'limdagi tafovutlarni kamaytirishga yordam beradi. Raqamli vositalardan foydalanish ham o'qishga bo'lgan motivatsiyani oshirishi mumkin.

O'qituvchining kasbiy mahorati va doimiy malaka oshirishi o'quv jarayonining samaradorligini ta'minlashda asosiy omil hisoblanadi. Shuningdek, ota-onalar bilan yaqin hamkorlikda ishlash, ularni o'qish jarayoniga jalb qilish va uyda o'qish madaniyatini shakllantirish maktabdagi sa'y-harakatlarni kuchaytiradi. O'qish savodxonligini muntazam baholash va monitoring qilish esa o'quv dasturlarini o'quvchilarning ehtiyojlariga mos ravishda moslashtirish imkonini beradi.

Innovatsion va interfaol o'qitish strategiyalarini, xususan, o'zaro o'qitish, yo'naltirilgan o'qish va hikoya xaritalash kabi metodlarni boshlang'ich sinflar amaliyotiga keng joriy etish.

O'qituvchilarning kasbiy malakasini oshirishga qaratilgan maqsadli dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirish, ularni zamonaviy o'qitish usullari va raqamli savodxonlik vositalaridan foydalanishga o'rgatish.

O'quvchilarning o'qish savodxonligini diagnostik, formativ va summativ baholashning samarali tizimini joriy etish, shuningdek, o'qish natijalarini muntazam monitoring qilib borish.

Oila va maktab o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish, ota-onalar uchun o'qishga oid maslahat seminarlari va birgalikdagi tadbirlarni tashkil etish.

Maktab kutubxonalarini boyitish, bolalar adabiyotini ko'paytirish va raqamli o'qish resurslaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish.

Ushbu tavsiyalarni amalga oshirish orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligi darajasini sezilarli darajada oshirish, ularning keyingi ta'lim bosqichlariga tayyorligini ta'minlash va jamiyatning intellektual salohiyatini yuksaltirishga hissa qo'shish mumkin.

### **Adabiyotlar, References, Литературы:**

1. Smith, J. (2023). The Impact of Interactive Reading Strategies on Lower Primary Students' Comprehension in the UK. *Journal of Educational Research and Practice*, 10(2), 145-162.
2. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
3. Adams, M. J. (1990). *Beginning to Read: Thinking and Learning about Print*. The MIT Press.
4. Goodman, K. S. (1967). Reading: A psycholinguistic guessing game. *Journal of the Reading Specialist*, 6(4), 126-135.
5. Chall, J. S. (1983). *Stages of Reading Development*. McGraw-Hill.